
Et slag om verdighet

KOMMENTAR

HARALD SUNDBY

Seksjon for hjerneslag
Regionsykehuset i Trondheim
7006 Trondheim

I grenselandet mellom medisin, jus og politikk kan det være kronglete og uoversiktlig å navigere. Tilføyer man en krevende variabel som ønske om rettferdighet blir seilasen virkelig utfordrende.

Nylig har vi kunnet registrere hvordan medisinske argumenter fikk avgjørende betydning for utfallet av en spennende rettssak i London mot en gammel general fra Chile. I det følgende presenteres en kanskje like spennende kasuistikk fra vår kliniske praksis ved Seksjon for hjerneslag i Trondheim.

I skyggen av prosessen mot general Augusto Pinochet har denne sykehistorien gitt oss helt nye perspektiver på begrepet slagrehabilitering.

Han het Francisco Larsen, og var innlagt i slagenheten med repeterende, forbigående lammelser i høyre kroppshalvdel den helgen i august 1998. Tre, fire ganger den siste uken hadde den høyre hånden hans visnet. I avdelingen hadde det allerede spredt seg en viss usikkerhet rundt denne pasienten, for han hadde virket litt aggressiv, nervøs og lite samarbeidsvillig. Våre vanlige prosedyrer; cerebral CT, venekanyler og blodprøver hadde stresset ham mer enn normalt. At slagpasienter viser angstsymptomer er vi vant med. Hjerneslag er av de sykdommer som befolkningen virkelig har respekt for, slik denne sykdommen rammer oss med nær kirurgisk presisjon rett i vårt mest sårbare punkt; «rett i hovedkvarteret». Men det viste seg at det ikke var truslene om mulige, forestående lammelser som skaket opp Francisco. Det var våre behandlingstilbud som satte ham i en situasjon med latent panikk. For Francisco hadde vært under behandling før. Han hadde fått smake rikelig av den verst tenkelige type behandling vi mennesker kan gi hverandre, nemlig systematisk tortur.

Et slag med senkomplikasjoner

11. september 1973 er en dato mange vil huske. Det var den dagen da vår kollega, barnelegen Salvador Allende ble myrdet av militære styrker i presidentpalasset La Moneda i Santiago de Chile. På det tidspunktet hadde han vært folkevalgt president i Chile i nesten tre år. Militærkuppet ble ledet av general Augusto Pinochet. På denne dagen ble således slaget om Chile innledet for alvor. Det skulle vise seg at det var dette slaget som nå, 25 år etterpå, hadde innhentet Francisco Larsen i Trondheim by. Slik det i sin tur skulle komme til å innhente general Pinochet noen få uker etterpå, i London.

Slag og verdighet

Å rehabilitere betyr «å gjensette i verdighet», og dette er helt sentralt i slagrehabilitering. Med systematisk tortur er formålet det motsatte; å rive et menneskes verdighet i fillebiter. Selv med to så diamentralt motsatte behandlingsmål, var det likevel for mye i vår avdeling som minnet Francisco Larsen om hans tidligere behandling. Før vi skjønte denne sammenhengen befant han seg derfor emosjonelt sett tilbake i torturkjellernes helvete, også hos oss ved Seksjon for hjerneslag i 9. etasje, Regionsykehuset i Trondheim. Når omsider tillit og kontakt ble opprettet oss imellom, forsvant denne emosjonelle koblingen. Da fremstod isteden Francisco Valenzuela, tidligere leder for sivil sikkerhet i Presidentpalasset i Chile. Det var en mann med integritet og livsopplevelser som lå langt utenfor vår vanlige skandinaviske fatteevne med hensyn til krenkelser og overlevelse.

Francisco Valenzuela, oktober 1999, Regionsykehuset i Trondheim. Her står han frem for første gang siden 1973 for to norske aviser og forteller sin historie. Foto Kjell A. Olsen, Adresseavisen

Å følge sin rettferdighetssans

Francisco Armando Valenzuela Rivadenegra ble født i 1938, inn i en svært velstående familie i Santiago. Faren drev en omfattende bakerivirksomhet, med over 30 bakerier fordelt rundt om i Chile. Men om familien på denne måten kunne sies å være med på å forsyne landet med det daglige brød, var ikke Francisco mer enn 10 – 11 år før han registrerte at noe var fundamentalt feil i Chile og i familiens holdninger, sett i forhold til hans egen sans for rettferdighet. Med de klasseskiller som fantes, og den fattigdommen han selv kunne registrere, kom han i tidlig konflikt med faren, og han flyttet hjemmefra allerede som 14 – 15-åring. Etter dette gikk han sine egne veier. Han nektet å motta noen som helst hjelp hjemmefra. Med dette rettferdighetens hjerte hamrende i brystet, er det ikke til å undres over at han ganske tidlig merket seg barnelegen Salvador Allendes politiske bevegelser i landet på den tiden. For Allendes analyser av situasjonen i landet samstemte med Franciscos, og han befant seg stadig oftere på folkemøter for å følge denne politikeren.

Vi må gjøre Franciscos videre biografi svært kort: Han valgte å ta utdanning som sivil politimann. Med sin integritet og sine ferdigheter gjorde han en bemerkelsesverdig rask karriere; i 1962 ble han kalt til tjeneste ved presidentpalasset, og i 1968, under president Frei, ble han utnevnt til «leder for sivil sikkerhet for Presidenten» i La Moneda. Da var han også gift, og hadde fått tre barn. Han ble aldri medlem av Allendes sosialistparti. Men da Salvador Allende vant valget i 1970, som den først folkevalgte, marxistiske president noensinne, var gleden formidabel også for Francisco. For i sitt hjerte hadde han jo dr. Allende som sin kandidat. Det hadde han heller aldri lagt skjul på. Salvador Allende ville også ha Francisco som *sin* mann, og tilbød ham en stilling som leder for sivilpolitiet. Det avslo Francisco, han mente det ble å blande fag og politikk. Han ønsket å fortsette tjenesten i presidentpalasset. Her fulgte han sin president tett og lojalt, i det som ble tre svært dramatiske år med stadig økende politiske problemer og motsetninger i landet. Så kom 11. september 1973.

Det siste bilde tatt av Salvador Allende, i presidentpalasset La Moneda 11. september 1973. Fotografen er ukjent. Helt til venstre sees vår pasient, sjef for sivil sikkerhet i presidentpalasset, Francisco Valenzuela. Faksimile fra «Pictures on a page» av Harold Evans, The Sunday Times, utgitt på forlaget William Heinemann

«Evidence based medicine»

Den dagen måtte Salvador Allende, og mange, mange av hans landsmenn og kampfeller bøte med livet. I dagene og ukene etter kuppet verserte mange rykter om hva som egentlig hadde skjedd i presidentpalasset. Fra militært hold ble det hevdet at Salvador Allende hadde tatt livet sitt, og ble funnet død i palasset av de militære styrker. En annen versjon gikk ut på at han hadde bevæpnet seg og sine, og hadde kjempet til siste slutt. Mot slutten av september dukket det opp en film med seks negativer i New York Times-redaksjonen i USA som avsluttet spekulasjonene. Avsender var en anonym person i Allendes krets. Det siste av disse bildene, som også er det siste bildet av Allende i live, er presentert her. Vi ser en bevæpnet Salvador Allende, omgitt av sine folk. Alle ansikter er preget av stundens alvor. På høyre hånd har Allende sin sjef for sivil sikkerhet i presidentpalasset, Francisco Valenzuela. Han kan fortelle at samtlige på dette tidspunktet ganske riktig var innstilt på en kamp til siste slutt mot dette forræderiet mot nasjonen og demokratiet. De militære styrker rykket frem, og en annen fløy av palasset ble bombet kort tid etter. Salvador Allende visste at martyriet ventet ham, og gav sine folk et åpent valg om hva de selv ville foreta seg. Imidlertid befant også hans to døtre, Isabel og Laura seg i palasset. De fikk intet valg, presidenten beordret dem ut. Kanskje var døtrene det eneste han i denne situasjonen kunne redde. Han kunne sikkert nok ikke leve med, og heller ikke gå i døden med tanken på at de to også ble ofret. Døtrene protesterte, men far Salvador holdt på sitt. Francisco ble beordret til å berge den gravide Laura i trygghet, og måtte fysisk rive henne løs fra faren.

Dette er det tyngste øyeblikk i Franciscos liv. Slik han ser det den dag i dag er dette også årsaken til at han ikke fikk følge sin presidents vei lenger, men overlevde og måtte leve videre. Det måtte Laura Allende også, men hun begikk selvmord på Cuba noen år senere.

Men hjertet hans fikk de aldri

For Francisco og hans lille følge av 4 – 5 menn greidde det de ble bedt om, å bringe Laura i trygg forvaring hos en internasjonal legasjon. Da de skulle returnere til palasset, var det militære styrker overalt. De måtte i stedet gå i dekning. Ofte er det virkeligheten som byr på de mest utrolige historiene, og i alle fall forholder det seg slik med Franciscos videre skjebne. Vi må igjen av plasshensyn ta oss videre i denne historien nesten stikkordsmessig; arrestasjon etter få uker, fangenskap på fotballstadion, deretter overføring til forskjellige fangeleirer. Hele tiden med tortur, simulerte henrettelser, slag og spark, grusomme avhør. Da hans identitet etter en stund kom for en dag, ble det ekstra trykk på mishandlingene. Etter noen måneder fikk fangevokterne også et visst trykk på seg, fra FN-personell som fikk nyss om Franciscos fangenskap. Dette førte til et påtvunget, simulert fluktforsøk som endte med en geværkule i ryggen. Den kulen stanset opp i venstre lunge, 2 cm fra hjertet. Kulen fikk sitte i i flere måneder, og ble først fjernet på Ullevål sykehus i juni/juli 1974. Da var Francisco smuglet ut av fangenskap og ut av landet sitt av venner og bekjente, bl.a. i det militære. Uten hjelp fra disse, hadde han åndet ut i fangekjelleren etter skuddskaden.

Levende og døde

Hva er kriteriene for å kunne kalle seg et levende menneske? Jeg tror det i denne definisjonen må ligge krav om ikke bare biologisk liv i streng forstand, men at man også må inkludere grunnleggende begreper som identitet, verdighet, selvrespekt og en viss grad av tillit til verden. Jeg tror dette er en del av kjerneelementene i det vi i våre dager stadig oftere omtaler som menneskerettigheter.

I den forstand var Francisco, da han omsider kom til Norge etter sin dramatiske flukt, mer å regne som et dødt enn et fullt levende menneske. Han var dypt torturskadet, og hadde en kule i ryggen. Han hadde tapt landet sitt, familien, drømmen om et mer rettferdig Chile, all sin selvrespekt, og både i psykologisk og bokstavelig forstand sin identitet. Skuddskaden ble raskt og effektivt ivaretatt av norsk helsevesen. Hans psykiske torturskader ble imidlertid ikke erkjent, og heller ikke hans egentlige identitet.

Etter noen ensomme måneder i hovedstaden tok han toget nordover til Trondheim, logisk nok for en chilener som ønsker seg varmere klima. I Trondheim levde han på gaten i 5 – 6 år, men drog seg selv etter hvert opp etter håret og inn i en industrijobb og egen leilighet. Fortsatt hadde han ikke tillit til noen, og levde som «Francisco Larsen, chilensk flyktning». Men han ønsket

likevel å leve, av to årsaker: I sin siste tale hadde Salvador Allende bedt om at alle som overlevde, måtte sørge for at resten av verden fikk vite om forræderiet som hadde funnet sted. Dessuten hadde han et nærmest magisk håp om at han en dag skulle få se barna sine igjen.

Fortapte fedre og fortapte sønner

Alt dette, og mer til, var Franciscos bør gjennom 24 år i et land på den andre siden av kloden i forhold til der han hadde vokst opp. I Norge var det bare 2 – 3 andre chilenerne som kjente hans fortid og identitet. For resten av landet var han en nær usynlig mann. Da den eldste sønnen helt uanmeldt dukket opp i Trondheim sommeren 1998, ble det et møte med fortiden som fungerte som et nytt slag i ansiktet for ham. For i sitt minne hadde han en gutt på åtte år, nå var han blitt 32, og var dertil sterkt preget av å ha vokst opp under et fascistisk regime. Uten far. Dette møte mellom far og sønn tok fra Francisco en av hans siste illusjoner, og han forstod at hans drøm om en gjenforening med barna var nettopp det; bare en drøm. Umulig i virkeligheten. For det hadde gått for lang tid. Når de nå ikke lenger var atskilt av et atlantisk hav, viste det seg at de også befant seg på hver sin side av sannheten om kuppet i 1973. Det var et hav som viste seg å fungere enda mer atlantisk. Jeg tillater meg å tro at denne erkjennelsen var en viktig del av årsaken til at han to uker senere ble innlagt i slagenheten med repeterende, forbigående hjerneslagsymptomer.

Slagrehabilitering på latinamerikansk

Da hadde nemlig skjebnen innhentet Francisco. Han hadde fra før mistet absolutt alt, og han hadde bygd seg selv opp så langt det var mulig. Nå kunne det synes som han stod foran en ny runde; å bli påminnet sine tap og måtte gjennomleve dem på nytt. Sønnen forlot landet som en stadig nesten like fremmed i begynnelsen av september 1998. Da var jeg oppriktig bekymret for hvordan dette skulle gå. For hvor mye kan en mann tåle? Det skulle ikke så mye legefantasi til for å tenke seg at Francisco nå kunne komme til å ramle ned i en svært alvorlig depresjon. Utover Albyl-E 160 mg · 1 fantes det heldigvis en annen terapeutisk mulighet. Jeg var i en annen sammenheng blitt forespurt om å holde undervisning i menneskerettigheter for avgangskullet av medisinske studenter. Dette hadde allerede begynt å bekymre meg litt, for født som jeg er i et ganske bunnsolid demokrati, følte jeg en viss inkompetanse i forhold til dette temaet. Franciscos fortelling hadde lært meg mye. I tillegg var det strengt tatt slik at den eneste virkelig gode terapeutiske angrepsvinkel i forhold til å sette nytt mot i ham nettopp var hans følte forpliktelse om å vitne om september 1973.

Og Francisco lot seg villig overtale til å hjelpe meg. Han hadde sett hvordan hans fortelling hadde åpnet mine øyne, og det virket mulig at vi sammen kunne åpne andres. Tre uker senere fikk jeg mer hjelp. General Augusto Pinochet ble

anholdt i London. Den spanske stat krevde ham utlevert pga. tortur og drap på spanske statsborgere i hans regjeringstid. Er det vanskelig å gjette hva slags virkning dette hadde på Francisco Larsen?

Nå var vi for alvor kommet i gang med slagrehabilitering på latinamerikansk.

Francisco Larsens vitneprov

Sirkus Pinochet var i aktiv virksomhet i London utover høsten, og via Adresseavisen hadde man kunnet følge all verdens rare krumspring fra mange aktører. Særlig Margaret Thatchers solidariske tebesøk hos generalen satte følelsene i kok hos Francisco. 8. desember 1998 var det vår tur. Francisco var utrolig nervøs foran undervisningstimen med studentene, for dette var en vitnejobb han hadde levd med uforløst i 25 år. At forsamlingen bestod av barnelege Allendes kommende kolleger i legefaget, var et ekstra poeng for ham. Og det gikk så bra som vi hadde håpet. Han ble etter hvert varm i trøya, og historien hans er jo i seg selv så dramatisk. Jeg tror ikke temaet menneskerettigheter kan illustreres bedre enn han gjorde med sin fortelling den dagen. Professor i samfunnsmedisin, Steinar Westin, syntes også dette var god undervisning, og i et brev av 10. desember 1998, som mange vil huske var 50 års jubileumsdagen for FNs menneskerettighetserklæring, vedtatt i San Francisco 1948, skrev han til Allendes tidligere sikkerhetsmann og takket for bidraget.

«Menneskerettighetsbrevet av 10. desember 1998.» Takkebrev til Francisco Larsen for hans «vitneprov» om menneskerettigheter for medisinstudentene i Trondheim

11. desember mottok Francisco dette brevet. Det var den endelige, skriftlige dokumentasjonen på at han nå hadde gjennomført presidentens siste ordre, og at han hadde gjort det bra. Ved det hadde han også for første gang i Norge stått frem som seg selv igjen. Med takkebrevet av 10. desember hadde hans menneskerettigheter begynt å komme på plass. Den dagen, har han siden fortalt meg, viste han dette brevet til sin president. Et bilde av Allende henger nemlig på en vimpel på veggen i stuen. «Doktor Allende, nå har jeg gjort som du bad meg om,» hadde han fått frem, men bare med kanarifuglen sin som

tilhører. Samme dag, 11. desember 1998 i London, møtte general Pinochet for første gang som tiltalt i det engelske rettssystemet. Han måtte møte i en engelsk forhørsrett, som ellers var forbeholdt terrorister og mafiafolk. I Adresseavisen kunne vi lese om dette dagen etter: «Ilsint og ydmyket Pinochet» var overskriften. Om det var kanarifuglen eller andre kilder Adresseavisen bygde på, kunne være det samme. For oss kunne det se ut som om sannhetskommisjonen i Nidaros hadde begynt å virke.

Et spill om verdighet

Vi holdt kontakten utover vinteren, Francisco og jeg. Det var strengt tatt en noe uortodoks slagrehabilitering vi hadde gitt oss i kast med, men med god støtte fra kollegene ble det mulig å gjøre denne jobben skikkelig. Nå som vi var så godt i gang. Vi hadde mange og lange samtaler, og jeg lærte mye. I London hadde de fanget en stor og sprellende fisk som ingen riktig visste hva de skulle gjøre med, og vi fulgte nøye med fra Trondheim. Det var dessuten klart at Franciscos historie hadde et stort potensial, og vi diskuterte også forskjellige andre måter å presentere fortellingen hans på.

Vi kom etter hvert i samarbeid med dokumentaravdelingen i NRK Radio P2, som ante en programidé. Fritz Nilsen og en lydtekniker kom oppover til Trondheim, og det var duket for et nytt vitneprov for Francisco. 8. oktober 1999 gjennomførte vi et opptak på over 7 – 8 timer, der Francisco fikk fortelle detaljert om alle sine erfaringer. NRKs samarbeidshotell i Trondheim viste seg å være Britannia Hotel, og at dette intervjuet delvis foregikk der, virket på sett og vis helt logisk. Med hele fortellingen dokumentert på åtte timer lydbånd følte jeg stor lettelse. Jeg så det slik at vi med dette hadde sikret et viktig stykke samtidshistorie for fremtiden. Adresseavisen unnlot ikke å følge opp denne gangen heller. Dagen etter var overskriften: «Generalen tapte igjen». For forhørsretten i London hadde 8. oktober omsider bestemt seg: General Pinochet *kunne* utleveres til Spania. Det virket igjen som at vår sannhetskommisjon jobbet med det man på fotballspråket kaller god «timing».

Fritz Nilsen er en profesjonell og flink journalist. På et par uker snekret han hele Franciscos liv sammen til en god radiodokumentar på 45 minutter. Samtidig snekret Pinochets advokater sammen en ny anke, som ble fremlagt i London 22. oktober. 24. oktober 1999 kom radioprogrammet «Et spill om verdighet. Francisco Valenzuela versus Augusto Pinochet.»

En dag i oktober

Så 24. oktober 1999 var i en forstand den dagen Francisco Valenzuela omsider gjenoppstod i full offentlighet for det norske folk. I alle fall for P2-lytterne. Denne dagen var dessuten FN-dagen, dagen for Amnestys innsamlingsaksjon, 29-årsdagen for innsettelsen av Salvador Allende, og også, viste det seg, årsdagen for henrettelsen av Quisling.

Med den sansen for litt alternativ rettergangsspross som mitt samarbeid med Francisco hadde utviklet, kunne jeg ikke la være å legge ganske tung symbolikk i dette. Vi hadde avrettet nok en Quisling, men denne gangen ikke med kuler, men med *sannhet*. Derfor dedikerte jeg i mitt stille sinn denne strengt tatt ganske humane og forsiktige radiofullbyrdelsen av en slags nødvendig dødsdom nettopp til disse aktørene: FN, Amnesty International, kollega Salvador Allende, og selvsagt og mest av alt, med respekt, til Francisco Valenzuela.

Et vunnet slag

Selve radioprogrammet hørte vi sammen, hjemme hos min familie. Francisco hadde nøkterne forventninger til det hele, formulert slik rett før sendetid: «Hvis bare *en* nordmann der ute tror meg og denne historien, vinner vi, Harald!»

Tre minutter etter programmets slutt fikk jeg en telefon. Det var en dame på tråden, og hun var åpenbart dypt rørt. «Kan jeg få adressen til Francisco Valenzuela, jeg vil sende ham blomster.»

«Du kan heller få snakke med ham, jeg har ham her.»

Francisco snakket i flere minutter med radiolytteren. Da han la på røret, var også han rørt. «Harald, jeg tror vi har vunnet, sa han, og jeg så at han var veldig, veldig glad.»

Hjemreise

Historiens videre forløp vil de fleste kjenne til fra medieomtalen. Generalen fikk til slutt reise hjem, i et spesialrekvirert militærfly. Legene skal ha vurdert det slik at helsen hans ikke tåler flere rettsmøter. Hva Pinochet egentlig feiler, får vi visst aldri vite sikkert, men ifølge Adresseavisen skal han ha fått en hjerneskode en gang i løpet av høsten 1999. Det har gjort at han bare har uklare minner om det som skjedde for lenge siden. At han i det hele tatt ble arrestert, er likevel å anse som et lite mirakel. Jeg tror at slike forsøk på internasjonal grensesetting kan ha større betydning enn det vi kanskje aner i første omgang. Som en ørliten spire, et mulig alternativ til likgyldighet og handlingslammelse. Og klinisk sett virket det som om generalen kviknet atskillig til straks han igjen fikk chilensk grunn under sine svekkede føtter. Kanskje tåler han noen rettsrunder til i sitt eget land?

Jeg vet forresten at det å kunne vende tilbake til Chile en gang også er Franciscos store drøm. Han ønsker å legge blomster på dr. Salvador Allendes grav, og så raskt vende tilbake til Norge. Med sin minstepensjon og 50 % husleieøkning fra årsskiftet virker *denne* «hjemreisen» ganske urealistisk akkurat nå. Uansett, ovenfor er det presentert et nytt konsept for «gjør det selv» indirekte krigsforbryter-oppgjør som virkelig kan anbefales. Særlig for

leger. Jeg tror vi i alt for liten grad bruker vårt potensial og kjenner våre forpliktelser i det formidable grenselandet mellom helse og rettferdighet. Vil vi, kan vi få det til. Francisco Valenzuela lærte meg det.

Jeg takker gode kolleger og alle andre ved Seksjon for hjerneslag ved Regionsykehuset i Trondheim. Bare med den romsligheten og spesialkompetansen i slagrehabilitering denne avdelingen byr på, var det mulig å gjennomføre slagrehabilitering på latinamerikansk til et vunnet slag om verdighet.

Artikkelen offentliggjøres med tillatelse fra Francisco Valenzuela.

Publisert: 20. april 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 23. mars 2026.